

בירורים בהלכה

לסמוך גאולה לתפילה

מפני שזוהי 'גאולה אריכתא' (רבינו יונה הסביר שברכה זו נאמר ע"י ישראל בזמן מכת בכורות, בזמן הגאולה). הראשונים התקשו כיצד אומרים פסוקי 'יראו עינינו' והברכה שבסופו בתפילת ערבית (יש מקהילות אשכנז בחו"ל שאומרים זאת) הלא זהו הפסק? ומספר שיטות נאמרו בזה: יש האומרים שגם ברכה זו נחשבת כ'גאולה אריכתא' (תוס' שם, וצ"ע מדוע, ושםא סוברים שכל מה שהוא חלק מתקנת חכמים לומר אין בזה הפסק), יש האומרים שברכה זו תוקנה כאשר התפללו מחוץ לעיר, והיא נאמרה במקום תפילת שמו"ע של ערבית (רא"ש א, ה וטור סי' רלו ורבינו יונה כתב שהקלו בזה מפני שתפילת ערבית רשות, וע"י ברמ"א סי' רלו, ה שכתב לעמוד בזמן הברכה משום דהיא דומיא לתפילת שמו"ע), ואף שחזרו להתפלל בעיר השאירו ברכה זו במקומה. אמנם, הרמב"ן נהג שלא לאומרה, מפני שסבר שהיא מהווה הפסק בין גאולה לתפילה, וכן סבר הגר"א (בביאורו שם, ובמעש"ר סז כתוב שלמרות בבית מדרשו אמרו – הוא עצמו לא אמר, וכן לגבי תוספת 'ושמרו' שבלייל שבת, אמנם ע"י בטור בסי' רלו הסביר מדוע פסוקים אלו שייכים לגאולה. אמנם יל"ע מדוע ה'קדיש' לא מהווה הפסק, ושםא מפני שתפילת ערבית רשות יש להקל וכדלקמן, ובערוה"ש רלו, ז כתב שגם קדיש הוא מעניין הגאולה, ובמיוחד לאומרים ויצמח פורקניה').

בשם רב עמרם גאון כתבו התוס', שתוספת יראו עינינו היא הפסק, אך למ"ד שתפילת ערבית רשות מותר להפסיק, אך התוס' הקשו על הסבר זה (שהלא קיי"ל כ"י יוחנן שאין להפסיק בין גאולה לתפילה, ולפי דברי רב עמרם גאון צ"ל שסובר שתפילת ערבית חובה, וע"י ריטב"א מה שניתן לדייק בדבריו בעניין).

אכן, למרות שלהלכה צריך לסמוך גאולה לתפילה בערבית, רואים בדברי הפוסקים שחומרתה פחותה, מפני שתפילת ערבית ביסודה היא רשות. לדוגמא, הב"י כתב (בשם כמה ראשונים, וכ"פ בשו"ע רלה, ג) שהמאחר לתפילת ערבית בלבד, יתפלל קודם שמו"ע בציבור ולאחמ"כ יאמר ברכות קריאת שמע, שתפילת בציבור עדיפה על סמיכת גאולה לתפילה. ניתן להכריז 'משיב הרוח' לפני שמו"ע בערבית ולא בשחרית (רלו, ב ובשעה"צ ד שם; אך ע"י דרכ"מ סי' קיא שלטעמו של הרשב"א שזהו צורך התפילה היה צריך להיות מותר גם בשחרית) וכתבו הפוסקים שגם לגבי עניית אמת על 'שומר עמו ישראל לעד', גם למחמירים בשחרית יכולים לומר בערבית (יחו"ד ב, ל, וע"י בשיעורים לזכר אבא מארי ח"ב שהאריך בהגדרת הדברים).

ישנו חיוב להצמיד את הגאולה (קרי"ש וברכותיה) לתפילה (שמו"ע). לדעת ר' יוחנן חיוב זה הוא בין בשחרית ובין בערבית, אך ריב"ל סבר שבערב אין חיוב (ברכות ד, ב).

מדוע קבעו חכמים לסמוך את הגאולה לתפילה? הקהילות יעקב (ברכות סי' ב) דן האם זוהי הלכה הקשורה לתפילה, או לגאולה. ניתן לומר, שדבר זה תלוי במחלוקת ראשונים. לדעת רש"י (שם ד"ה זה) נראה שע"י השבח שמשבחים את הקב"ה בהזכרת הגאולה, מתקרבים אליו, וכך ראוי לתבוע צרכיו. נמצא, שהגאולה היא כעין 'הקדמה' לתפילה. לעומת זאת, מדברי רבינו יונה (ב, ב בהסברו הראשון) נראה, שתכלית הגאולה היא עבודת ה', שהיא עבודת התפילה. משמע, שהצמדת חלקי התפילה היא שלמות הגאולה, וא"כ בפנינו יחידה אחת שלמה, ולא כהסברו של רש"י שזוהי הקדמה לתפילה.

נחלקו ראשונים, האם ניתן לענות אמן אחר השי"ץ בברכת גאל ישראל, לדעת השו"ע לא ניתן לענות ולרמ"א ניתן (שו"ע או"ח סו, ז; קיא, א. וביחס למה שנוהגים בכמה מקומות שהשי"ץ מסיים בלחש, ע"י הליכו"ש פ"ז הע"י 62 נגד מנהג זה, ושם גם בשם הגר"א הנקיף). יתכן, שהשו"ע סבר כשיטתו של רבינו יונה, שיש כאן יחידה אחת, ואין להפסיק אפי' בדבר שהוא קשור מהותית לגאולה, ואילו הרמ"א סבר שהגאולה היא הקדמה לתפילה, ולכן ניתן להקל בהפסקה.

יש מהראשונים הסוברים שאין חיוב סמיכת גאולה לתפילה בשבת (וע"י ביה"ל קיא ד"ה וטוב להחמיר בנפק"מ להלכה מכך). והטעם, דבירושלמי הביאו מקור להצמדת גאולה לתפילה מכך שבתהילים הוצמדו הפסוקים 'ה' צורי וגואלי' ויענך ה' ביום צרה', ושבת אינו יום צרה. אולם הב"י (סי' קיא) חולק, מדברי הרמ"א משמע שמעיקר הדין סבר לסמוך על כך, אך כתב שטוב להחמיר בזה. נראה להסביר גם מ"ח זו כנ"ל, שלדעת הרמ"א הגאולה היא הקדמה לתפילה, ודווקא כשמבקש צרכיו, אולם השו"ע סובר שהתפילה היא בשביל 'שלמות הגאולה', וזוהי יחידה אחת.

הגמרא אומרת, שלמרות שבתפילת ערבית אומרים 'ברכת השכיבנו', לאחר ברכת הגאולה, אין זה הפסק,